

علاقه و شوقی که فضلالی فارسی دان پاکستان به شاعران قدیم زبان فارسی دارند مایه امتنان است و زحمات خانم صدیقی در خورد قدردانی بسیار که با تفحص در نه نسخه خطی و منابع دیگر دیوان یکی ازین شاعران را در دسترس ما گذاشت و صعوبت مراجعه به نسخ خطی را از مراجعه کنندگان دور کرد.

کاروانسراهای ایران

تألیف محمد یوسف کیانی

Kiani, M.Y.

Iranian Caravansarais. with particular reference to the Safavid period. Tokyo. 1978. 152 p.

معرف خوبی است برای کاروانسراهای ایران مخصوصاً در عهد صفوی. عکسهای بسیار خوب در آن آمده است و توصیفها منظم و برای مطالعات خارجیان مفیدست. آقای دکتر کیانی تخصص خود را در مطالعات باستانشناسی بر روی کاروانسراها معطوف کرده است و به همین ملاحظه منابع و مدارک بسیار خوبی را توانسته است به علاقه مندان عرضه دارد.

لغتنامه خلیجی

Doerfer, G (und) S. Tezcan

Woerterbuch des Chaladsch. Budapest. Akademiai

Kiado. 1979. 350 p.

دورفر آلمانی متخصص مشهور در زبانهای ترکی و مغولی در چند سال پیش به ایران سفر کرد و به جمع آوری لغات خلیجی پرداخت و اینک با همکاری دانشمندی از مجارستان به چاپ آن توفیق یافت.

کارنامه استاد صدرالدین عینی

به کوشش و اهتمام کمال ص. عینی - زیر نظر محمد عاصمی

دوشنبه ۱۹۷۸. نشریات عرفان، ۲۸۰ ص

مجموعه‌ای است واقعا "دیدنی از زندگی و آثار صدرالدین عینی نویسنده" بسیار معروف تاجیک حاوی عکسهای یادگاری از او، عکس دستخطهای او، عکسهای از نوشته‌های او و . . . . . و بالاخره نمونه‌های خوب از آنچه در موزه "عینی جمع‌آوری شده است."

در این مجموعه یک صفحه از نوشته "عینی مندرج در مجله" رهبر دانش " شماره ۴ و ۵ (۱۹۲۸) به خط فارسی مندرج است که "در اطراف زبان فارسی و تاجیکی" عنوان دارد و در آن آمده است:

"بعضی کسانی که به زبان تاجیکی درست آشنا نیستند" زبان تاجیکی از فارسی چه قدر فرق دارد؟" گفته می‌پرسند. اما کسی که به ادبیات کهنه و نو فارسی و تاجیکی شناسائی دارد بخوبی می‌داند که در میان اینها فرق اساسی نیست. درست اگر ما لهجه‌های محلی را در نظر بگیریم و به همانها نگاه کرده زبان را به گروهها جدا کنیم نه اینکه در بین ایران و آسیای میانه بلکه در خود اهالی تاجیکستان و اوزبکستان هم خیلی لهجه‌های جداگانه یافت می‌شود. لیکن در دنیا هیچ قومی نیست که جداگانگی جزئی لهجه‌های محلی را در نظر گرفته برای هر لهجه یک زبان جداگانه ساخته برآورده باشد. یک تاجیک یا که یک ایرانی اثرهای سعدی، حافظ، نظامی و مانند اینها را چقدر فهمیده و دوست داشته خواننده همانقدر هم اثرهای رودکی، کمال خجندی، عصمت بخاری، سیف اسفرنگی و مانند اینها را فهمیده و دوست داشته می‌خواند. یک تاجیک برای فهمیدن بعضی لغت‌های از فرس قدیم گرفته شده، فردوسی به چه اندازه به دشواری افتد یک ایرانی هم برای آنها همانقدر دشواری می‌کند . . . . ."

نمونه‌ای از نثر صدرالدین را دیدید اینک نمونه‌ای از شعر او را که در همین کتاب آمده است ملاحظه کنید:

مخمس بر غزل بغما

به هجران خشکلب جان می‌دهم ای اشک تقطیری

نهانی تا به چندین سوختن ای آه تشهیری

بنومیدی تلف شد هجر، ای امید تبشیری

به جانان را زدل ناگفته ماند ای نطق تقریری

زبان را نیست یارای سخن ای خامه تحریری

رساندم تا فلک شب تا سحر فریاد و افغان را

بنارم تا رسد شاید که گوش ناز جانان را

به روی خاک‌زاری خامه کرده کلک مژگان را

رقم کردم به خون دیده شرح روز هجران را

به‌سوی او ندارم قاصدی، ای باد شگیری

اسیر پنجه، گیرای شوقی جلوهای ای رخ

غریق لجه، دریای شوقم جلوهای ای رخ

شهادت تیغ بی‌پروای شوقم جلوهای ای رخ

تمنا برده از جا پای شوقم جلوهای ای رخ

ز تنهایی دلم دیوانه شد ای زلف زنجیری

کتابشناسیهای تازه در باره ایران

کتابشناسی توصیفی باستانشناسی ایران باستان

ل. وان دن برگ L. Vanden Berghe باستانشناس مشهور بلژیکی و مدیر محله Iranica Antiquae خدمت بسیار گرانقدری را به‌پایان رسانید و آن تهیه کتابشناسی کاملاً استثنائی در باره باستانشناسی ایران است. کتابشناسی مذکور در سه قسمت تنظیم شده است. (۱) کلیات (۲) کتابشناسی براساس ترتیب منطقی (۳) کتابشناسی براساس ترتیب دوره‌ای. فهرست

نویسندگان کتابشناسی نشان می‌دهد که نوشته‌های نهصد و سی و چهار مؤلف در آن آمده است و البته ایرانیانی که قلمی درین راه زده باشند تعدادشان معدود است. کتابشناسی دارای ضمیمه‌ای خواهد بود که منظمًا انتشار خواهد یافت. اولین ضمیمه آن در سال ۱۹۸۲ نشر خواهد شد.

Bibliographie analytique de l'archeologie de l'Iran Ancien.
Leiden. Brill. 1979. 27 + 329 p.

بهای این کتابشناسی حدود صد گیلدر هلندی است.

کتابشناسی نوشته‌های ایرانیان در غربت

در سالهای ۱۳۴۱ - ۱۳۵۷

The Iranian opposition in exile. Annotated bibliography of publication from 1341/1962 to 1357/1979, with selective location. Wiesbaden 1979. 250 p.

ابتکاری است از دوست همکار من W. Behn که در آلمان تهیه و منتشر شده است و از مآخذ همیشگی برای تحقیق در تاریخ و جریانهای انقلاب ایران خواهد بود. کاری که می‌بایست خودمان می‌کردیم و نکرده‌ایم و اینک یک آلمانی این خدمت را کرده است. W. Behn متصدی بخش کتب اسلامی در کتابخانه دولتی آلمان غربی است و این کتابخانه که حکم کتابخانه ملی مملکت آلمان غربی را دارد یکی از چند کتابخانه منظم و مهم عالم است. Behn قسمتی از زندگی را در کانادا گذرانده است. فارسی و عربی را خوب می‌داند و به ترکی نیز آشناست و از مشتاقان کتابشناسی منابع ایرانی است و بهمین ملاحظه است که خود کتابشناسی بسیار مفید مورد معرفی را تهیه کرده

است. این کتابشناسی را من هنوز ندیده‌ام و در فهرست Otto Harrassowitz دیدم که نشر شده است و چون اطلاع از آن برای دوستان لازم بود به درج این خبر اقدام شد تا کتاب به‌دستمان برسد و بتوانیم اطلاعاتی بیشتر از آن در دسترس قرار دهیم. آنقدر که از عنوان کتاب برمی‌آید در این کتابشناسی نام و نشان انتشاراتی که از سال ۱۳۴۱ تا ۱۳۵۷ توسط ایرانیان مخالف جلای وطن کرده یا در تبعید به‌سر برده نوشته شده است. بهای این کتابشناسی ۵۰ مارک آلمانی است.

ترجمه فارسینامه ناصری

History of Persia under Qajar

تاریخ ایران در دوران قاجاریه، ترجمه کتاب فارسینامه ناصری حسن فسائی - بوسیله آقای هربرت بوسه، نیویورک و لندن - انتشارات دانشگاه کلمبیا - ۱۹۷۲ - صفحه + ۲۲۰ صفحه.

کسانی که با شرح وقایع تاریخی آشنائی دارند، میدانند که این اثر یک نوع حالت خستگی و ملالت در خوانندگان ایجاد میکند، ولی مسلماً منابع غنی اطلاعاتی آن باعث خواهد شد که خوانندگان این ملالت و بی‌زاری را فراموش کرده نادیده بگیرند. با توجه به این کار بزرگ، پرفسور بوسه یک کار تحقیقی بسیار ارزشمندی را انجام داده است که هم تهور می‌خواهد و هم قابل تشکر است. ترجمه بوسه از فارسینامه، بسیار سلیس و روان است و بزودی با تمام عناوین مفیدش، تاریخ، شرح یادداشت‌ها، ضمیمه، کتابشناسی، و فهرس انتشار خواهد یافت. ترجمه یک‌اثر اصیل ایرانی است. فارسینامه با سبک غیر معمولی ادبی آن، و خطوط ناخوانای آن با مقایسه با چندین اثر خوب چاپ سنگی قرن نوزدهم کار بسیار مشکلی است که حاصل آن قابل پسند خوانندگان قرار گیرد.

انتخاب این اثر برای ترجمه تا اندازه‌ای بحث‌انگیز است که در بین تمام کتب تاریخی قابل قبول قرن نوزدهم چرا فارسینامه ناصری انتخاب شده است. شاید بهترین جواب آن است که خود مترجم داده است.

"فارسنامه" ناصری شامل دو جلد است و جلد اول آن شامل ۳۶۶ صفحه است که در باره، تاریخ ایران و بخصوص فارس که از ابتدای ظهور اسلام تا سال ۱۳۰۰ هجری و یا سال مسیحی ۱۸۸۲-۸۳ است. و جلد دوم آن که بهمان اندازه و قطع است شامل شرح حال جغرافیائی و شرح اطلاعاتی تاریخی ایالت فارس است. . . . جلد اول که تاریخ است کلیه اطلاعات را در دسترس قرار داده است قبل از آنکه کسی توجهی به قسمت جغرافیائی آن داشته باشد. . . ." (صفحه ۱۰).

آقای بوسه، برای دفاع از انتخاب موضوع با مقایسه کتب تاریخی قرن نوزدهم اظهار میدارد فارسنامه دارای امتیاز خاصی است که قریب به یکصد سال شرح وقایع خاندان سلطنتی قاجاریه را دربر میگیرد (صفحه ۱۰). این عقیده بایستی اساس و مأخذ تصمیم مؤلف باشد که به چنین کتابی به اشتباه عنوان تاریخ ایران تحت سلطنت قاجاریه " داده است. بعقیده منتقد این کتاب، اگر چنانچه فارسنامه، ناصری با چندین اثر معروف تاریخی قرن نوزدهم مقایسه شود، بخوبی میتوان دید که فارسنامه دارای کمبودها و نقایصی نسبت به سایر آثار آن دوره است.

اولاً این کتاب تمام حوادث دوره قاجاریه را در بر نمیگیرد که تحت چنین عنوانی انتشار پیدا کرده. فارسنامه در سال ۱۸۸۳ پایان مییابد و این درست هنگامی است که تاریخ قرن نوزدهم ایران وارد مرحله تازه‌ای از شناسائی میشود و چهل سال دیگر فرمانروایان قاجار در ایران سلطنت میکنند. این کتاب فاقد وقایع و حوادث این دوره است و بعضی از این وقایع و حوادث بخصوص مربوط به ایالت فارس است. ثانیاً بدون توجه به عنوان کتاب، فارسنامه کتابی است که بیشتر وقایع آن در مورد تاریخ محلی فارس است و یا اتفاقاتی است که ارتباط با ایالت فارس دارد. علاوه بر این آقای پرفسور بوسه همچنانکه شخصاً در صفحه ۲۰ کتاب تأکید کرده‌اند کتاب فارسنامه، ناصری از سال ۱۸۸۱ به بعد به بحث اختصاصی در مورد وقایع فارس پرداخته است و از تاریخ کلی ایران صرف نظر کرده است و به یک سلسله حوادث و جنگ‌های داخلی بین قبایل

مختلف و جنگ‌های بین دولت مرکزی و طوایف و گروه‌های مختلف اشاره کرده است. قسمت عمدهٔ فارسنامه را میتوان تاریخ ملتی دانست که فقط به قسمتی از آن و آنهم مختصر اشاره کرده است و تا اندازه‌ای غیرقابل فهم و گسیخته از سایر مطالب تاریخی است. اگر چنانچه آثار و مآخذ دیگری برای دانشجویان رشتهٔ تاریخ ایران در نظر گرفته میشد مسلماً ارزش بیشتری دربر میداشت. در این زمینه و ارتباط میتوان از آثار و کتب باارزشی نام برد که بر فارسنامهٔ ناصری حق تقدم دارند، از جمله آنها روضة الصفای ناصری و ناسخ التواریخ دورهٔ قاجاریه و منتظم ناصری است. انتقادی که بر این کتاب شده است بدین معنی نمی‌باشد که ارزش تحقیقی این کتاب را بی‌اهمیت جلوه دهد. با توجه به تحقیقات کمی که بزبان انگلیسی در بارهٔ ایران بخصوص در این دوره از تاریخ شده است، طبعاً "ترجمهٔ فارسنامهٔ ناصری کاری بسیار بزرگ و ارزشمند است. بدون شک چنانچه قسمت‌های جغرافیائی و زندگی‌نامهٔ این کتاب ترجمه و به چاپ برسد مسلماً" نواقص اصلی کتاب را از بین میرود و بر ارزش آن میافزاید. قسمت دوم کتاب اساساً اصالت دارد چون متکی بر اطلاعات دست اول است که مؤلف کتاب میرزا حسن فسائی تهیه کرده است. چه خود واجدادش اهل فارس و توابع آن بودند و از قرن پانزدهم میلادی در فارس و سایر ولایات فارس سابقهٔ زندگی و خدمت دارند. ما کاملاً بر نحوهٔ انجام کارهای پرفسور بوسه مطمئن هستیم که قسمت دوم کتاب را هم بخوبی قسمت اول مطابق با اصل فارسی کتاب ترجمه کرده و کتاب را با شرح یادداشت‌ها و اطلاعات کتابشناسی و فهرس آن غنی و بارورتر میسازند.

حافظ فرمانفرمائیان   ترجمهٔ قدرت‌الله روشنی زعفرانلو